

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА МЕЖІ ХХ-ХХІ ст.

У статті подано аналітичну характеристику місця і ролі історії у навчальній програмі британської середньої школи. Визначено основні тематичні блоки, які вивчаються на різних етапах навчання. Розглянуто приклади побудови програми та практичний досвід британських педагогів щодо організації навчання історії на уроках та підсумкових контрольних заходів. Простежено суспільні дискусії щодо змісту шкільної історичної освіти у британській політиці та громадській думці.

Ключові слова: національний план, історія, ключовий етап, програма, регіональний компонент, консерватори, соціальна історія.

Велика Британія, як найуспішніша імперія в минулому й одна з провідних сьогоденішніх держав Європи та світу, має значний досвід організації освітнього процесу загалом та шкільної історичної освіти, зокрема. Ознайомлення з ним стане в нагоді вітчизняним педагогам-історикам як в плані компаративного аналізу, так і позитивних запозичень.

Національний навчальний план (The National Curriculum) у Великій Британії, що регулює надання освіти дітям віком від 4 до 16 років і заклав основи сучасної програми з історії, був прийнятий у 1988 р.¹ У подальшому змістовий компонент навчального плану уточнювався. Найновіший діючий варіант The National Curriculum було затверджено в 2014 р., в 2016 та 2017 рр. в нього було внесено деякі поправки. Він опублікований на офіційному сайті Уряду Великої Британії і є обов'язковим для державних шкіл². За його виконання відповідальні Міністерство освіти і науки та місцеві органи національної освіти (local education authorities – LEAs)³.

The National Curriculum розділено на 4 ключових етапи (Key Stages): 1) 1-2 роки навчання, вік 5-7 років; 2) 3-6 роки навчання, вік 7-11 років; 3) 7-9 роки навчання, вік 11-14 років; 4) 10-11 роки навчання, вік 14-16 років⁴. Після завершення Key Stage 4 учні складають іспит на General Certificate of Secondary Education (GCSE), тобто свідоцтво на середню освіту. Він включає 8-10 предметів, з яких обов'язковими є англійська мова та математика⁵.

Окремо визначають також Key Stage 5 (або ж Sixth Form) для учнів віком 16-18 років, що готуються вступати до університету. Даний курс триває 2 роки, упродовж яких вивчаються 3-4 предмети (в залежності від майбутньої спеціальності учня). Після завершення складаються іспити Advanced Level (підвищеного рів-

ня)⁶. За результатами навчання на даному етапі відбувається зарахування абітурієнтів, але деякі університети, зазвичай кращі, проводять додаткову співбесіду⁷.

За даними правилами здобувають середню освіту абсолютна більшість британських школярів. Приватні школи, престижність яких є беззаперечною, не зобов'язані дотримуватися національного навчального плану, але їх рівень викладання контролюється регулярними ретельними перевірками. Плата за навчання у приватних школах є вельми високою, а тому у них здобувають середню освіту лише 7% британських школярів⁸.

Велика Британія – єдина у Європі держава, де історія є обов'язковим предметом для вивчення лише до 14 років (перші три етапи навчання з 1 по 9 роки навчання)⁹. Школярам старшої школи (4 етап) на вибір пропонується історія або географія, або короткі курси з обох цих предметів. Тобто історія входить до базових предметів, але не до стрижневих (головних), якими є англійська (шотландська, уельська) мова, математика, природознавство (елементи знань з фізики, хімії, біології)¹⁰.

Програма з історії передбачає вивчення матеріалу трьома блоками-модулями: А (європейська і світова політична історія); В – аспекти сучасної соціальної та економічної історії; С – школа історичних проєктів. Якщо А-блок охоплює політичну історію, то В – основні зміни в житті суспільства, а С – постановка та вирішення учнями проблемних питань.

Серед завдань шкільної історичної освіти, сформульованих у The National Curriculum, найважливішими є:

- знання та розуміння історії Британських островів як хронологічно цілісного нарративу, усвідомлення впливу способу життя населення на формування британської нації, вплив Британії на світ та світу на Британію;
- знання та розуміння ключових аспектів історичного розвитку світу: природу стародавніх цивілізацій, розквіт та занепад імперій, специфіку народів світу, здобутки та помилки людства;
- розуміння з історичної точки зору абстрактних термінів, таких, як «імперія», «цивілізація», «парламент», «селянство» тощо;
- усвідомлення сутності таких історичних понять, як тривалість та зміни, причина та наслідок, схожість та різниця, значення; вміння використовувати їх для пошуку спільного та відмінного, проведення паралелей, аналізу тенденцій, виділення історично важливих питань, формування власних висновків;
- розуміння методів історичного дослідження, в тому числі підходів до використання джерел як основи історичних тверджень; усвідомлення того, як і чому виникли різноманітні підходи до сприйняття та трактування минулого;
- усвідомлення історичної перспективи на основі власних знань у різних контекстах: розуміння зв'язків між місцевою, ре-

гіональною, національною та світовою історією; між культурною, економічною, військовою, політичною, релігійною та соціальною історією; між коротко- та довготривалими історичними процесами¹¹.

Програма для учнів віком від 5 до 14 років закладає 5 різних аспектів знань і навиків: 1) хронологічне розуміння – це термінологія та загально прийняті стандарти для опису часових періодів; 2) знання та розуміння подій, людей і змін у минулому – це використання знань для опису, аналізу та пояснення подій, поглядів, змін та періодів; 3) історична інтерпретація – це розуміння чому і як події інтерпретуються у різний спосіб; 4) історичне дослідження – це використання ряду інформаційних джерел та проведення дослідження; 5) організація та презентація інформації – це здатність пригадати, вибрати і виділити головне в історичній інформації, а також вміння її подати (*Додаток А*).

Як бачимо, основним завданням визначається розвиток особистості школяра, стимуляцію у нього допитливості та уяви. Акцент робиться на можливостях предмету «історія» готувати учнів до майбутнього, розвивати здатність жити у демократичному суспільстві. Згідно із ключовими положеннями програми британські школярі, не дивлячись на невеликий вік, у процесі вивчення історії поставлені перед завданням «робити історію». Зміст шкільної історичної освіти робить акцент на вироблення історичного асоціативного мислення в учнів, а не нав'язування їм «голих» історичних фактів.

На високому рівні організована методична дидактична робота у Великій Британії. Кожного року в липні організація «Школа історичних проєктів» проводить вчительську конференцію у місті Лідс. Власну щорічну конференцію проводить також Асоціація істориків, вона ж видає два фахових журнали для вчителів історії – «Primary History» та «Teaching History» та журнал «The International Journal of Historical Learning, Teaching and Research»¹².

Курс історії на перших трьох етапах навчання включає всі епохи: Стародавню та античну історію (до 500 р.), Середньовіччя (500 – 1500 рр. н.е.), Ранній новий час (1450-1750 рр.) та Новітню історію (з 1750 р.). Вивчення матеріалу організоване у трьох географічних контекстах: місцевому, британському та європейському/світовому¹³. Для рівня Advanced Level передбачено вивчення історії щонайменше однієї країни чи держави за межами Британських островів, поглиблене вивчення певного періоду в щонайменше 200 років, при цьому все ж 20% матеріалу має складати історія Британії та/або Англії, Шотландії, Ірландії чи Уельсу¹⁴.

Учні Key Stage 1 здобувають загальне уявлення про історію, розуміння історичних термінів, навчаються формулювати питання та відповідати на них, використовуючи свої знання про історію та користуватися для цього джерелами. З цією метою учням

узагальнено викладають історичні події, які вони більш детальноше вивчатимуть пізніше. Учніям слід знати основні події минулого та історичних постатей як національного, так і світового рівня, наприклад, Велику пожежу в Лондоні, перший політ літака, постаті Єлизавети I, королеви Вікторії, Колумба, Ніл Армстронга.

Учні Key Stage 2 повинні вміти знаходити зв'язки, спільне та відмінне, розуміти тенденції періодів, які вони вивчають. Вони мають розуміти використання історичних термінів, усвідомлювати, як на основі історичних джерел вибудовується уявлення про минуле. На даному етапі вивчають такі періоди історії: час від кам'яного до залізного віку; Римську імперію, її вплив на Велику Британію; заселення Британії англосаксами та шотландцями; боротьбу вікінгів та англосаксів за Королівство Англія в період Едуарда Сповідника. Також, учні вивчають місцеву історію та додатково тему з британської історії до 1066 року.

З тем всесвітньої історії даний етап передбачає: вивчення появи та розвитку найдавніших цивілізацій (Шумерська цивілізація, Індська цивілізація, китайська династія Цін); історія Стародавньої Греції, її досягнень та впливу на сучасний західний світ; якість неєвропейське суспільство на вибір у контрасті із британською історією: ранньоісламські суспільства, в тому числі Багдад з 900 р. н.е.; цивілізація майя з 900 р. н.е.; Бенін в період 900-1300 рр. н.е.

Учні Key Stage 3 повинні вміти вирізняти значущі історичні події, аналізувати історичні тенденції, усвідомлювати причини появи та сутність різних підходів до трактування минулого. Історичні періоди, що вивчаються на даному етапі: розвиток церкви, держави та суспільства у середньовічній Британії протягом 1066-1509 рр.; розвиток церкви, держави та суспільства в Британії протягом 1509-1745 рр.; ідеологія, політика, індустріалізація в Британській імперії в період 1745-1901 рр.; історичні виклики для Британії, Європи та світу від 1901 р. до наших днів.

До останнього блоку зараховано: Першу світову війну та повоєнний поділ світу, Велику депресію, Другу світову війну та прем'єрство Вінстона Черчилля, незалежність Індії та кінець Імперії, соціокультурні та технологічні зміни в повоєнному британському суспільстві, місце Британії у світі після 1945 р.

На Key Stage 3 додатково вивчають ще одну тему з британської історії після 1066 р.; також продовжують вивчати місцеву історію. Крім цього, учні вивчають хоча б одну масштабну тему зі світової історії (імперія Моголів, китайська династія Цин, зміни в російській державності в період 1800-1989 рр., США в ХХ ст.)¹⁵.

Британські методисти також звертають увагу на проблему співвідношення «ширини» та «глибини» вивчення історії. Очевидно, що при виключному дотриманні першого підходу, учні напевне забудуть великий обсяг поданого матеріалу, а другий підхід може га-

рантувати засвоєння лише невеликої частини з усього хронологічного й географічного простору історії. В даному випадку доцільним є поєднання поглибленого вивчення одного питання на конкретному уроці з аналізом різних аспектів проблем, які вивчаються упродовж всього курсу. Наприклад, при вивченні суперечливого правління Іоанна Безземельного учні розглядають низку основоположних аспектів, що відносяться до ширших проблем і періодів: середньовічна церква, характер королівської влади у Середні віки та її відносини з баронами, відносини з Францією та ін.

Учителі самостійно складають навчальний план, який лише затверджується директором. Вони мають значну свободу у виборі змісту курсу, його структури, послідовності вивчених тем, засобів навчання.

Досить часто навчальні плани двох паралельних класів в одній школі можуть відрізнитись дуже помітно, тому стандарти освіти визначають лише головні ідеї й основні проблеми історичних курсів. Наприклад, має бути представлений кожен із наступних періодів: до 500 року н.е; Середні віки; історія революцій у Європі; період промислової революції; історія ХХ століття. Обов'язковою також є вимога, щоб хоча б однією темою були представлені блоки місцевої, шотландської, загальнобританської, європейської та світової історії. Тобто, вельми важливим є регіональний компонент у шкільній історичній освіті Великої Британії. Він спрямований на збалансоване викладання загальнодержавної, регіональної та національної історії Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії, а останнім часом сюжети місцевої історії стають центральними в шкільній історичній освіті, у той час як загальнобританське минуле та історія інших країн виконують лише фонову функцію.

Стартова тема на Key Stage 1 «У чому різниця між іграшками минулого і сучасного?» передбачає засвоєння дітьми понять «старе», «нове» через схожі і відмінні риси іграшок різних часів. Учитель дає вказівку учням принести з дому улюблену іграшку, показати її друзям та поглянути на інші. Відбувається опис та обговорення іграшок. Головне завдання на цьому етапі – щоб малі школярі зрозуміли характер епохи, як жили звичайні люди. Вони проводять невеличкі ігрові дослідження («Що робили бабусі, коли були молодими?»), через які набувають досвід спілкування з минулим.

Наступні теми: «Як виглядали будинки багато років тому?», «Якими проводили вихідні на узбережжі в минулому?», «Чому ми пам'ятаємо Флоринс Найтингел?», «Як ми дізнаємося про велику пожежу Лондона?». Даються завдання для учнів, приміром написати завершення історії Флоринс Найтингел, намалювати картину з важливою подією лондонської пожежі. При вивченні теми «Чому люди вторгалися і селилися в Британії у минулому?» аналізується римське або англо-саксонське чи норманське вторгнення у Великобританію. Учитель формулює проблемні запитання: «Що

змушувало людей залишати свої рідні місця?», «Хто завойовував і оселявся у Британії в минулому?», просить учнів пояснити різницю між «вторгненням» та «поселенням», для чого знайомить їх з ілюстраціями певних подій. Політичні та релігійні мотиви королівських одружень демонструються через тему «Чому Генріх VIII одружувався 6 разів?».

Знайомство з умовами життя, світоглядом та поведінкою представників нижчих і вищих соціальних станів в епоху середньовіччя відбувається під час вивчення теми «Чим відрізнялося життя багатого і бідного в період Тюдорів?»¹⁶. Важливою особливістю занять є те, що дитина сама добуває інформацію і використовує її для вирішення навчальних проблем, виконує спільні та індивідуальні проєкти, бере участь у дискусії. Вчитель у даному випадку – лише консультант й часто пропонує учням самим сформулювати питання тієї чи іншої теми. При цьому використовуються різні дидактичні матеріали: класний музей, куточок помешкання XIX ст., стінгазета, путівник по місцям римських поселень.

Викладання історії в Шотландії на другому рівні (12-16 років) здійснюється за так званою «клаптиковою» методикою. Кожен «клаптик» розрахований на 5 тижнів детального вивчення¹⁷. Вивчення матеріалу організовується за вчительським вибором з акцентом на засвоєння школярами певних понять (наприклад, з поняттям «революція» учні можуть познайомитися як при вивченні американської, так і французької, або й російської революцій).

Один з провідних шотландських методистів Й. Маккеллар пропонує при вивченні історії війн відійти від традиційних схем опису бойових дій, дипломатичних переговорів і мобілізаційних заходів. Він запрошує вивчати повсякденне життя людей під час Другої світової війни. Вчитель може виділити чотири тематичних блоки: життя під бомбардуваннями; життя дітей під час війни; як люди розважалися в той час, тобто чи мали вони психологічну розрядку (танці, перегляд кінофільмів); життя в умовах карткової системи¹⁸. Можна вибрати тему війн Шотландії з Англією у XIV ст., при цьому обов'язково демонструється фільм «Хоробре серце», звертається увага на тогочасне озброєння, одяг, будинки, тобто вивчається розмаїтий образ суспільства.

В англійському Гладстонбері, де є руїни одного з найдавніших монастирів, учнів зустрічає монах у рясі та розповідає як функціонувало господарство монастирської кухні, будівля якої збереглася до наших днів. У Великобританії більшість музеїв мають служби здачі в користування школам експонатів з поясненнями і коментарями до них.

Важливу інформацію про підсумковий контроль знань з історії надає шотландський сертифікат історичної освіти. Випускники пишуть дипломні роботи у формі есе і дають письмові розгорнуті відповіді на запитання. Для написання есе пропону-

ється на вибір 13 проблемних тем. Дипломна робота виконується упродовж 2 академічних годин (20% підсумкової оцінки). Другий етап роботи – відповіді на загальні питання. Учням на вибір пропонується три періоди (Середні віки, XVII – XVIII ст., XIX – XX ст.), але обов'язково серед них мають бути питання британської національної історії. Загальні питання складають 50% підсумкової оцінки. Крім того, є ще спеціальні запитання за джерелами з певної теми. Упродовж 2 год. учні знайомляться з документами і відповідають у письмовій формі на 8 запитань до них. Це складає 30% підсумкового результату. Серед тематики загальних питань пропонуються наприклад такі: «Шотландія і Англія в столітті революцій (1603-1702 рр.)», «Французька революція – виникнення громадянського суспільства». Серед типових питань: «Як Ви думаєте, чому у Франції 1790-х рр. не було політичної стабільності?», «Які, на Вашу думку, головні причини недовговічності нових форм влади в період 1649-1660-х рр.?».

Тематика спеціальних питань теж різноманітна. Наприклад, тема «Виникнення і розвиток холодної війни». Учні знайомляться з чотирма документами: Звернення Ейзенхауера до ООН про необхідність контролю над атомною зброєю (1960 р.); виступ Джона Кеннеді перед американськими студентами з промовою про необхідність взаєморозуміння комуністичного і капіталістичного блоків (червень 1963 р.); карикатура, що зображала суперників Хрущова та Ейзенхауера; уривок з мемуарів Хрущова про цілі політики розповсюдження комуністичних ідей. Серед завдань для учнів є такі, що спрямовані на відтворення, аналіз, інтерпретацію інформації. В документі вказано розгалужену систему критеріїв, за якими оцінюються вільні за вираженням досягнення учнів¹⁹.

У англійських підручниках історія дітей органічно вплетається у загальні соціальні процеси. У одному із них присутній параграф з описом епідемії чуми, від якої страждає населення, в тому числі діти. Повідомляється про високу дитячу смертність у ранній новий час, моделі виховання у пуританській сім'ї. У Великій Британії використовується спеціальний навчальний посібник з «дитячої» історії під назвою «Зростати у вікторіанські дні». Тут містяться докладні свідчення про різні сторони життя дітей: статус у родині, проведення вільного часу і все це – з яскравими ілюстраціями. Особлива увага приділяється навчанню дітей, колу їх інтересів, об'єктів подорожей та розваг. Підкреслюється розбіжності у становищі дітей різних станів англійського суспільства.

Своєрідним підручником є британський предметний журнал «HINDSIGHT», в якому розглядаються різноманітні програмові теми та розробляється методичний апарат. Як правило, автори статей у журналі є вчителі-методисти з великим досвідом викладання. Тема, яку вони пропонують, та навчальний матеріал аналогічні за змістом тексту параграфа навчального підручника.

Ракурс проблем, що розглядаються, зорієнтований на навчальну програму та негайне використання у навчальному процесі. Незвичайною є форма статей, які представляють набір типових історичних есе. Формат есе дисциплінує автора і допомагає учителю у роботі, а кожний учень має наочний приклад для створення власного історичного тексту чи зразок правильної відповіді.

Кожен розділ навчального тексту статті журналу доповнюється історичним джерелом (тексти, фотографії, малюнки, карти, схеми) та конкретним завданням. Постійні рубрики журналу – «У мережі» (Online) «Підвищуй оцінку» (Improve your grade), «В копилку» (File on), «Пам'ятні дати» (Anniversaries). Наприклад, рубрика «У мережі» представляє теми із навчальної програми у фокусі інтернет-інформації. Рубрика «Підвищуй оцінку» подає демонстраційні варіанти відповідей на проблемне питання тексту (як правило, це тема есе в загальноприйнятій, екзаменаційній формі). «Сильна», «середня» і «слабка» письмова відповідь подана із оцінками і коментарями екзаменатора щодо переваг і недоліків учнівських робіт. Ця рубрика вельми корисна для учителів-початківців, як орієнтир для професійного оцінювання есе. У центрі уваги рубрики «У копилку» – біографії визначних особистостей на фоні історичних подій. Розділ «пам'ятні дати» завжди представлений на обороті обкладинки. Він має таку структуру: дата події, текст-довідка, три джерела (одне із них візуальне), три питання до джерел. На основі цього матеріалу можна побудувати урок або провести контрольну роботу²⁰.

В середині 1990-х років уряд Великої Британії доручив одному зі своїх агентств (ВЕСТА – Британське Агентство Освітніх Зв'язків і Технологій) розпочати серію проєктів для того, щоб дослідити використання інформаційних технологій (IT) у шкільних предметах, включаючи історію. Агентство ВЕСТА тісно співпрацювало з Асоціацією істориків. Результатом цього став трирічний проєкт, у ході реалізації якого було опубліковано багато матеріалів, переважно написаних вчителями для вчителів. Це були матеріали для тренінгів вчителів для розширення їхньої практики, а також матеріали, які вони могли використовувати з учнями в класі. Вони були зосереджені на тому, як програмне забезпечення «Продуктивність» (програмне забезпечення для роботи з текстом, базами даних та презентаціями) можна використовувати для підвищення мотивації учнів, щоб навчити їх, як досліджувати історичні питання і представляти свої ідеї ефективно і привабливо. Окрім того, ці матеріали враховували, що вчитель історії може також навчати учнів навичок роботи на комп'ютері в контексті дослідження історії. Одними з найкращих зразків таких матеріалів були CD-ROMи, створені Британською бібліотекою, в яких розглядається багато тем і питань Британської історії у 1066-1500, 1500-1750 і 1750-1900 роках. Пізніше ці матеріали були розши-

рені і їх нова назва – «Живі слова» Британської бібліотеки (<http://www.bl.uk/education/>). Інші матеріали включають веб-сторінки Державного архіву під назвою «Навчальна дуга» (The Learning Curve) (<http://learningcurve.pro.gov.uk/>). Ці матеріали – найуспішніший електронний ресурс для викладання історії у Великій Британії, ним користуються люди з усього світу²¹.

Незважаючи на те, що у Великій Британії налагоджено відпрацьований механізм шкільної історичної освіти, не бракує дискусій щодо змін і реформ у даній сфері. Дебати, насамперед, виникли навколо того, чи доцільно завершувати обов'язковий курс історії у 14 років²². За даними початку XXI ст. лише близько 40% британських школярів 14-16 років вибирали історію як предмет подальшого вивчення²³.

У 2004 р. асоціація істориків створила незалежну комісію експертів. Серед її рекомендацій з посиланням на досвід інших країн переважує пропозиція зробити історію обов'язковим предметом для школярів до 16 років. Важливим недоліком шкільної історичної освіти комісія також визначила європоцентризм навчальних програм, зниження рівня фактичних знань та «фрагментація» історичного матеріалу. В останньому випадку мається на увазі відсутність системності у викладанні історії – курси розрізнені і не зв'язані між собою, бракує наступності між різними рівнями навчання, що часто веде до дублювання матеріалу²⁴.

Бурхливі дискусії у британському суспільстві розгорнулися між модерністами та консерваторами. Так, Дж. Уолтон висунув пропозицію, що шкільні програми необхідно доповнити значним масивом соціальної історії, особливо на рівні Advanced Level, через який проходить більшість тих учнів, які планують вивчати соціальну історію в університетах.

Проте ідеологи консервативного підходу критикують акцент на уміннях, а не на знаннях у даних пропозиціях. На їх думку, це може призвести до зниження якості навчання та підриву національної історичної культури. В газеті «Sun» у травні 1994 р. була опублікована стаття з промовистою назвою «Славне минуле Британії вилучається з уроків». У ній, зокрема, вказується: «Замість вивчення фактів про Азенкур, порохову змову та наполеонівські війни, видатних діячів англійської історії, діти від 5 до 14 років повинні зіткнутися з великою кількістю думок по розділам соціальної історії... історію будуть вивчати через повсякденне життя, соціальні, етнічні та гендерні перспективи. Не буде уроків про національних героїв..., а військові події 1914-1918 та 1939-1945 рр. будуть вивчатися як частина всесвітньої історії»²⁵. Характерно, що прем'єр-міністр Гордон Браун у 2006 р. заявив: «Ми не повинні віддалятися від нашої національної історії, а маємо зробити її центральним предметом у нашій освітній системі»²⁶.

Звертаємо увагу на суперечності в статистичних дослідженнях щодо ставлення британських учнів до шкільного предмету історія. Міністерські опитування 2005, 2006 та 2008 рр. показали, що 69,8% учнів подобається історія, а 69,3% вважають цю дисципліну корисною. Для порівняння, в період кінця 60-х – початку 80-х рр. ХХ ст. ці показники склали 44% та 46% відповідно²⁷.

Натомість у 2011 р. професор історії Гарвардського університету Найл Фергюссон у своїй статті для «The Guardian» відзначив, що історія стала дуже непопулярною в школі. За статистикою 2010 р. нараховувалося понад сотня середніх шкіл, де учні 14-16 років не вибирали історію для подальшого вивчення. Фергюссон посилався на звіти Офісу зі стандартів у сфері освіти (Ofsted) щодо проблем в шкільній історичній освіті. Серед основних були наступні: 25% шкіл не викладають історію як окремий предмет на 7-ому році навчання; 30% від загальної кількості навчальних планів передбачають менше 1 години на тиждень на вивчення історії дітьми до 13 років; більшість учнів, що складають GCSE іспит, надають перевагу дизайну та технологіям, а не історії; більшість учнів, що складають іспити Advanced Level, надають перевагу психології²⁸.

Дослідник також навів дані опитування з історії випускників британських шкіл. Згідно його результатів 66% учнів не знали, хто був монархом в період британської перемоги над іспанською Армадою; 69% не знали, де відбулася англо-бурська війна; 84% не знали, хто командував британськими силами під Ватерлоо, причому третина опитаних відповіла, що це був Нельсон; 89% не могли назвати хоча б одного британського прем'єр-міністра ХІХ ст.²⁹

На наш погляд, суперечливі результати статистичної інформації щодо ставлення школярів до історії по суті в один і той самий час наочно демонструють те, що політичне замовлення має вирішальне значення і в даному випадку, а об'єктивність у статистиці є величиною вельми відносною.

Наслідком публікації статті Фергюссона стало обговорення у жовтні 2011 р. проблем історичної освіти у Палаті Лордів. В його тезах вказувалося, що історична освіта в Британії зазнала критики з боку постмодерністів за необ'єктивність та недостовірність та було обґрунтовано потребу вивчення історії для британських учнів³⁰.

У 2013-2014 р. міністр освіти Майкл Гоув, залучивши Фергюссона, запропонував реформу, спрямовану на популяризацію британської національної ідентичності. Оpubлікований у лютому 2013 р. проєкт реформи Гоува зустрів шквал критики з боку Асоціації істориків, Королівського історичного товариства, Британської академії, в тому числі особисто на адресу Фергюссона, роботи якого названо «імперськими»³¹. Серед вчителів історії було організовано опитування, яке показало, що тільки

4% з них вважають реформу змінами на краще. Як наслідок, проєкт реформи зазнав суттєвих змін, після яких концентрація уваги, власне, на Британській імперії, так і на ключових її постатях була зменшена³².

Британські методисти відзначали, що на початку XXI ст. у шкільній історичній освіті поглибилася негативна тенденція так званої «гітлеризації історії». Більшість 14-річних школярів вибирають для вивчення історію нацистської Німеччини. Цьому сприяють й засоби масової інформації. Так, за підрахунками, у липні 2003 р. за один тиждень англійське телебачення продемонструвало 58 програм, пов'язаних із нацистською Німеччиною та Другою світовою війною. Все це зумовило нагнітання антинімецьких настроїв у середовищі школярів, а у 2002 р. група лондонських підлітків напала на німецьких учнів. У відповідь на це уряд ФРН розробив спеціальну програму для англійських вчителів, що надавала можливість відвідування Німеччини для ознайомлення з її післявоєнною демократичною історією³³.

Тобто, важливою на сучасному етапі є проблема, наскільки є вагомим вплив шкільних занять з історії на учнів, якщо в процесі досліджень виявлено, що у Великій Британії знання про історію діти віком 7-9 років приблизно на 85% черпають із позашкільних джерел інформації. Експерт з історичної освіти у Великобританії Т. Мак-Елеві також наголошує на проблемі історичної інтерпретації, що пов'язана із зростаючою роллю голівудських псевдоісторичних фільмів у формуванні історичної свідомості молоді.

Отже, для шкільної історичної освіти сучасної Великої Британії є характерним оптимальне поєднання давніх консервативних традицій та сучасних інновацій. Водночас вона не застрахована від проблем, які характерні для більшості країн світу у викладанні історії у середній школі.

Додаток А

Знання, навички та розуміння, якими повинні оволодіти учні згідно навчальної програми Великобританії

	<i>Основна Стадія 2 (7-11)</i>	<i>Основна Стадія 3 (11-14)</i>
Хронологічне розуміння	Учні повинні уміти: (а) розташувати події, людей та зміни у правильному порядку відповідно до епох; (б) використовувати дати та термінологію для опису історичних періодів, включаючи, стародавній, сучасний, до нашої ери, нашої ери, століття і декада	Учні повинні уміти розпізнавати і правильно використовувати дати, термінологію та загальноприйняті стандарти для опису часових періодів

Знання та розуміння подій, людей і змін у минулому	<p>Учні повинні уміти/знати:</p> <p>(а) про характерні ознаки періодів та суспільств, що вивчалися, включно із поглядами, віруваннями, ставленнями та досвідом чоловіків, жінок та дітей у минулому;</p> <p>(б) про соціальні, культурні, релігійні та етнічні відмінності суспільств, що вивчалися, у Британії та в цілому світі;</p> <p>(в) визначати та описувати причини та наслідки історичних подій, ситуацій і змін, які відбувалися протягом періодів, що вивчалися;</p> <p>(г) описувати і встановлювати зв'язки між основними подіями, ситуаціями і змінами, що траплялися протягом різних періодів та суспільств, що вивчалися.</p>	<p>Учні повинні уміти/знати:</p> <p>(а) описати та проаналізувати зв'язки між характерними ознаками періодів та суспільств, що вивчалися, включно із поглядами, віруваннями, ставленнями та досвідом чоловіків, жінок та дітей у минулому;</p> <p>(б) про соціальні, культурні, релігійні та етнічні відмінності суспільств, що вивчалися, у Британії та в цілому світі;</p> <p>(в) аналізувати та пояснювати причини та наслідки історичних подій, ситуацій і змін, які відбувалися протягом періодів, що вивчалися;</p> <p>(г) визначати напрямки, в межах і поза межами різних періодів, та встановлювати зв'язки між історією рідного краю, Британії, Європи та світу;</p> <p>(д) зважати на важливість основних подій, людей та змін, що вивчалися.</p>
Історична інтерпретація	<p>Учні повинні усвідомлювати, що минуле подається та інтерпретується у різний спосіб, а також могли обґрунтувати це твердження.</p>	<p>Учні повинні уміти/знати:</p> <p>(а) як і чому історичні події, люди, ситуації та зміни інтерпретувалися у різний спосіб;</p> <p>(б) оцінити різні інтерпретації</p>
Історичне дослідження	<p>Учні повинні уміти:</p> <p>(а) знаходити інформацію про події, людей та зміни, використовуючи відповідні джерела, включно з інформаційними технологіями (наприклад, документи, друковані видання, картини та фотографії, музику, історичні пам'ятки та будівлі, музеї, галереї та історично важливі місця);</p> <p>(б) ставити запитання та відповідати на них, вибирати та записувати інформацію на тему дослідження</p>	<p>Учні повинні уміти:</p> <p>(а) визначати, вибирати та використовувати відповідні інформаційні джерела, включаючи усні свідчення, документи, друковані видання, ЗМІ, історичні пам'ятки, фотографії, музику, музеї, історичні будівлі та важливі місця, а також інформаційні технології як основу для власних незалежних історичних досліджень;</p> <p>(б) оцінювати використані джерела, вибирати і записувати інформацію на тему досліджень та робити висновки</p>

Організація та презентація інформації	<p>Учні повинні уміти:</p> <p>(а) пригадувати, вибирати та організувати історичну інформацію;</p> <p>(б) використовувати дати та історичну термінологію для опису періодів, що вивчаються;</p> <p>(в) презентувати свої знання та розуміння історії у різний спосіб (наприклад, малюнком, письмово, з використанням інформаційних технологій)</p>	<p>Учні повинні уміти:</p> <p>(а) пригадувати і вибирати історичну інформацію, а також виділяти у ній головне;</p> <p>(б) правильно вибирати та використовувати загальноприйняті хронологічні стандарти та термінологію відповідно до вивчених періодів для організації історичної інформації;</p> <p>(в) презентувати свої знання та розуміння історії, використовуючи різноманітні прийоми, включно з усними розповідями, структурованими історіями, обґрунтованими поясненнями та використанням інформаційних технологій</p>
---------------------------------------	---	---

Джерело: Гамер Дж. Як вміння та навички учнів повинні відображатися у навчальних програмах з історії (на прикладі Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії).
 URL: www.novadoba.org.ua/history/?c=development.

Додаток Б

Зміст історичної освіти у загальноосвітній школі Англії

Теми для вивчення		
Ключовий етап 1 (1-2 рік навчання, вік – 6-7 років)	Ключовий етап 2 (3-6 рік навчання, вік – 8-11 років)	Ключовий етап 3 (7-9 рік навчання, вік – 12-14 років)
1. Повсякденне життя, відпочинок, культура. 2. Зміни у власному житті та житті дорослих, які вас оточують. 3. Аспекти стилю життя людей у минулому. 4. Життя видатних людей. 5. Події з минулого.	1. Римляни, англосакси, вікінги. 2. Життя в період правління династії Тюдорів. 3. Вікторіанська Британія, або Британія, починаючи з 1930 року. 4. Стародавня Греція. 5. Місцева історія. 6. З минулого неєвропейської цивілізації.	1. Королівство у середні віки: Британія у 1066 – 1500 рр. 2. Становлення Великої Британії: королі, парламенти та народ (1500-1750). 3. Британія (1750-1900). 4. Світ у ХХ столітті. 5. Період європейської історії до і після 1914 р. 6. З минулого неєвропейської цивілізації.

Джерело: Локшина О. Принципи структурування змісту шкільної історичної освіти у Великобританії // *Історія в школах України*. 2001. №3. С. 49-52.

**Навчальний план державної школи в м. Единбург
(Шотландія) 2008/2009 рр. для учнів 11-18 років**

Рік навчання, вік учнів	Кількість годин на тиждень	Пропоновані теми
1-й рік, 11-13 років	1	1. Вступ до історії (використання історичних свідчень, історичний час, історичні навички). 2. Найдавніші люди (найдавніші люди у Шотландії. Скара Бре). 3. Виникнення Шотландії (королівство скоттів, боротьба за незалежність, 1286-1328). Теми за вибором: хрестові походи, відомі люди в історії, Америка у 1930-і рр.
2-й рік, 12-14 років	1	1. Якобіти та повстання 1745 р. 2. Чорношкірі жителі Америки: від работоргівлі до боротьби за громадянські права. 3. Вбивство президента Кеннеді (дослідницька робота). Теми за вибором: розстріл демонстрації в Амрітсарі (дослідницька робота); Голокост: каги та жертви; порохова змова – історія Марії Стюарт, її сина Якова VI і союзу британської та шотландської корон; Великобританія і Друга світова війна.
3-й та 4-й роки, 13-16 років	3 Курси до складання іспиту «Стандарт»	1. Зміни у житті Шотландії і Британії у 1830-1930 рр. 2. Міжнародне співробітництво та конфлікти: Перша світова війна, причини і наслідки (1890-1920-і рр.) 3 Люди і влада: Німеччина у 1918-1939 рр.
5-й та 6-й роки, 15-18 років	5 Курси до складання іспиту «Вищий»	Новітня історія: 1. Британія у 1850-1979 рр. 2. Зростання націоналізму: Німеччина (або Італія) (1815-1939 рр.). 3. Політика «умиротворення» і наближення війни (1936-1939 рр.) – проводиться письмова робота. Додатковий рівень: 1. У. Уоллес, Р. Брюс й боротьба за незалежність (1286-1328 рр.). 2. Марія Стюарт і шотландська реформація (1540-1587 рр.). 3. Наближення війни (1933-1939 рр.). 4. «Холодна війна» (1945-1990 рр.).

6-й рік, 16-18 ро- ків	5 + час на самостій- ну підго- товку до складання іспиту «Про- гресивний вищий»	<p style="text-align: center;">Поглиблене вивчення: Радянська Росія (1917-1953 рр.).</p>
------------------------------	--	--

Джерело: Кушнерева Ю.В. Шотландская система исторического образования // Преподавание истории и обществознания в школе. 2009. № 9. 47-53.

Примітки:

1. The British Education System. HMC Projects. URL: <https://www.hmc.org.uk/about-hmc/projects/the-british-education-system/>; Локшина О., Ткаченко Ю. Система шкільної освіти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії // Історія в школі. 2001. № 7. С. 25.
2. National curriculum. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/collections/national-curriculum>
3. Пучков П.А. История в системе школьного образования Великобритании // Преподавание истории в школе. 2007. № 2. С. 38.
4. National curriculum in England: frame work for key stages 1 to 4. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-framework-for-key-stages-1-to-4/the-national-curriculum-in-england-framework-for-key-stages-1-to-4>; Локшина О., Ткаченко Ю. Система шкільної освіти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії // Історія в школі. 2001. № 7. С. 25.
5. The British Education System. HMC Projects...
6. Sixth form definition and meaning. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/sixth-form>
7. Пучков П.А. История в системе школьного образования Великобритании... С. 37.
8. Там же.
9. National curriculum in England: frame work for key stages 1 to 4...; Локшина О. Принципи структурування змісту шкільної історичної освіти у Великобританії // Історія в школах України. 2001. № 3. С. 49.
10. Пучков П.А. История в системе школьного образования Великобритании... С. 37.
11. National curriculum in England: history programmes of study. GOV. UK. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-history-programmes-of-study/national-curriculum-in-england-history-programmes-of-study>
12. Chapman A. Research and Practice in History Education in England: A Perspective from London // The Journal of Social

- Studies Education. P. 25-26. URL: https://www.researchgate.net/publication/334761384_Research_and_practice_in_history_education_in_England_a_perspective_from_London
13. Chapman A. Research and Practice in History Education in England: A Perspective from London... P. 19.
  14. Ibid. P. 19-20.
  15. National curriculum in England: history programmes of study...
Можна порівняти актуальну навчальну програму з варіаціями минулих, звернувшись до *Додатків В* та *Б*.
  16. Пучков П.А. История в системе школьного образования Великобритании... С. 39-40.
  17. Кушнерева Ю.В. Шотландская система исторического образования // Преподавание истории и обществознания в школе. 2009. № 9. С. 48.
  18. Там же. С. 49-50.
  19. Лещинер В., Поторак Д. Нормы и стандарты исторического образования в англоязычных странах // Преподавание истории в школе. 1993. № 6. С. 39-40.
  20. Коваль Т. Роль британского предметного журнала в методике преподавания истории. Журнал «HINDSIGHT» как учебное пособие // Преподавание истории в школе. 2011. № 7. С. 61-62.
  21. Вош Б. Використання нових інформаційних технологій у викладанні історії в основній та старшій профільній школі на прикладі Великої Британії. URL: www.novadoba.org.ua/history/data/development/walsh.html
  22. Cruse I. Debate on 20 October: teaching of history in schools // House of Lords Library, 2011. P. 5.
  23. Соколов М.Б. О проблемах обучения истории в старших классах школ Великобритании // Преподавание истории и обществознания в школе. 2006. № 10. С. 56.
  24. Там же. С. 58-59.
  25. Соколов М.Б. Реформирование школьного исторического образования в контексте международного опыта // Преподавание истории и обществознания в школе. 2005. № 7. С. 58-63.
  26. Соколов А.Б. Современный зарубежный опыт преподавания истории в школе // Преподавание истории и обществознания в школе. 2010. № 6. С. 69.
  27. Chapman A. Research and Practice in History Education in England: A Perspective from London... P. 23.
  28. History has never been so popular. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/education/2011/mar/29/history-school-crisis-disconnected-events>
  29. Ibid.
  30. Cruse I. Debate on 20 October: teaching of history in schools // House of Lords Library, 2011. P. 1-4.
  31. Burns A.D. How Britannia Ruled the Waves: Teaching the History of The British Empire in the Twenty-First Century // Thesis Submitted

- for the degree of Doctor of Education at the University of Leicester. University of Leicester, 2017. P. 2.
32. Ibid. P. 13-14.
33. Соколов М.Б. О проблемах обучения истории в старших классах школ Великобритании... С. 60.

В статье представлена аналитическая характеристика места и роли истории в учебной программе британской средней школы. Определены основные тематические блоки, которые изучаются на разных этапах обучения. Рассмотрены примеры построения программы и практический опыт британских педагогов в организации обучения истории на уроках и итоговых контрольных мероприятий. Прослежены дискуссии в британской политике и общественном мнении относительно содержания школьного исторического образования.

Ключевые слова: национальный план, история, ключевой этап, программа, региональный компонент, консерваторы, социальная история.

Отримано: 05.11.2019